

TÜRKİYE İL MERKEZİ KENT ADLARININ KAYNAKLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

İbrahim GÜNER*
Mustafa ERTÜRK**

ÖZET

Türkiye toprakları, tarih boyunca çok değişik kültürlerin yerleşme ve geçit alanı olmuş, bu durum yer adları açısından son derece çeşitli ve zengin dil malzemesinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Türklerin Anadolu'ya yerleşmesiyle birlikte yerleşme yerlerine Türkçe adların verilmesi bu çeşitliliği arttırmış, ayrıca yabancı adlarda büyük ölçüde yerleştirmeler olmuştur.

Türkiye'deki il merkezi adlarının çeşitlenmesi üzerinde rol oynayan bir diğer etmen, ülkenin doğal çevre özellikleri bakımından sahip olduğu çeşitliliktir. Günümüzde 26 il merkezinin doğal çevre ile ilgili adlar taşımakta olması, Türkiye arazisinin fizikî coğrafya özellikleri açısından sahip olduğu çeşitliliğin şehir adları üzerindeki bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

İl merkezi olan 81 kentin; 26'sı fizikî şartlara dayanan adlar, 45'i de insanlara ve topluluklara dayanan adlar taşımaktadır. Kalan 10 il merkezinin adlarının kaynakları ve anlamları ise henüz güvenle saptanamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İl Merkezi, Kent Adları.

A Research on the Sources of Names of Turkey's Province Centers

ABSTRACT

Turkey has been an area of settlement and passage for a long time and this situation provided very different and rich language material for the place names. With of Turkish people's arrival in Anatolia, giving Turkish names to the settlements increased this variety. Besides this, foreign names were substituted with the Turkish ones in accordance with pronunciation system of Turkish language.

Another reason that played a role in varying province names according to their sources and meanings is the assortment that Turkey has as environmental features. The fact that 26 province centers are carrying names about natural environment may be considered as a reflection of the variety of physical features of Turkey's land on province names.

Of 81 province centers; 26 carry names based on physical conditions, 45 of them carry names based on people and communities. The sources and the meanings of the names of 10 province centers left haven't been determined confidently yet.

Key Words: Turkey, Province Centers, Province Names.

GİRİŞ

Yer adı araştırmalarından; ülkenin dil tarihine, yerleşme tarihine ve etnik yapısına ilişkin önemli ipuçları edinilmektedir (Aksan, 1982: 103). Ayrıca yer adları, bir yerin coğrafi özellikleriyle ilgili bazı bilgiler sağlanabilen bir kaynak olması açısından da önem taşımaktadır (Alagöz, 1984: 11). Bu gibi nedenlerle, yer adları ilmi (toponimi), tarihin, coğrafyanın, folklor ve diğer bazı disiplinlerin yardımcıları olarak bilim sisteminde oldukça önemli bir yere sahiptir (Karaboran, 1984: 97).

---

* Prof. Dr., Muğla Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı.

** Yrd. Doç. Dr., Muğla Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı.

Türkiye toprakları dünyanın en eski yerleşim alanlarından biri üzerinde yer almaktadır. Nitekim arkeolojik, prehistorik ve antropolojik araştırmalara göre Karain mağarası, günümüzden 150 bin yıl, Yarımburgaz mağaraları ise 250 bin yıl kadar önce insanlar tarafından yerleşilmiş ve doğal mesken olarak kullanılmıştır (Şahin-Doğanay, 2000: 194). Ancak, Anadolu'daki yer adlarının kökenini günümüzden en fazla 4000 yıl öncesine, yani ilk yazılı metinlerin ortaya çıktığı Hititler Dönemi'ne kadar götürmek mümkün olmaktadır. Ayrıca, tarih çağlarının başlangıcından günümüze kadar uzanan süreçte ülkemiz toprakları çok çeşitli toplumların yerleşimlerine ve uygarlıklarına sahne olmuş; bu da, yerleşmelerin kuruluşları, gelişmeleri ve adlandırılmaları üzerinde derin etkiler yapmıştır. Yerleşme sistemindeki gelişmeler kimi şehirleri ortadan kaldırmış, kimi yeni şehirlerin kurulmasına yol açmış, kimi şehirleri de önemli duruma getirmiştir. Özellikle insanların yaşaması için elverişli koşullara sahip alanlardaki yerleşmelerin adları, bütün bu zaman içinde dikkate değer bir devamlılık gösterir. Örneğin, Maraş'a daha Hititler zamanında "Markasi", Malatya'ya aynı dönemde "Maldiya" ve Adana'ya "Atana" denildiği bilinir.

Anadolu şehir adlarının büyük bir bölümü, Anadolu şehirlerinin Selçuklu ve Osmanlı fetihleriyle Türkleştirilmesinden önceki adlarının Türk dilinin kelime yapısına ters düşmeyecek şekilde Türkçe'ye uygun telaffuzu ile korunmuştur. Bu adların çoğu klasik devirlerde (Roma-Bizans) şekillenmiş, Türk fetihlerinden sonra Türkçe telaffuzları ile söylenir olmuştur. Anadolu'nun Türklerin yerleşimine açılmasından sonra kurulmuş veya imar edilerek yeniden canlandırılmış olan şehirlerin ise Türkçe adlar taşıdıkları görülmektedir.

1924 Anayasası'na göre, Türkiye'de 72 adet valilik yönetim birimi, yani il merkezi oluşturulmuştu. Daha sonraki düzenlemelerle, il merkezi sayısı 67'ye düşürülmüştür. Ancak, 1989-1999 döneminde yeni il yönetim birimlerinin oluşturulmasıyla günümüzde bu sayı 81'e ulaşmıştır. Bu araştırmada söz konusu il merkezi adlarının kökenleri incelenecektir.

A. FİZİKİ ŞARTLARA DAYANAN İL MERKEZİ ADLARI

Türkiye'deki 81 il merkezinden 26'sı (% 32.1'i), fiziki şartlara dayanan adlar taşımaktadır. Bu tür şehir adlarının da, 13'ü topografik elemanlarla; 9'u hidrografik elemanlarla; 3'ü bitki örtüsüyle; 1'i ise madenlerle ilişkilidir (Tablo 1).

1. Topografik Elemanlardan Kaynaklanan İl Merkezi Adları

Ağrı şehri adını il sınırları içerisinde bulunan Ağrı Dağı'ndan almaktadır. Ağrı adı eski Türkçe'de "yüksek" anlamına gelen "ağrı" kelimesinden gelmektedir (Halaçoğlu, 1988: 479). Ağrı adının Şamanizm devri Türkçesi'nden gelmiş olma olasılığı fazladır, Çünkü, Pekarsky'nin Yakut Dili'nin Sözlüğü'nde "ağrı" veya "ağrı" "kocaman" ya da "tanrı" anlamındadır (Doğru, 1989: 87).

Tablo 1. Tabiattan ve Fiziki Şartlardan Kaynaklanan İl Merkezi Adları

İL MERKEZİ ADLARININ KAYNAKLARI	İL MERKEZİ ADLARI	SAYISI
Topografik Elemanlar	Ağrı, Tekirdağ, Bingöl, Tunceli, Van, Giresun, Trabzon, Rize, Erzincan, Kilis, Düzce, Bilecik, Karabük	13
Hidrografya Elemanları	Artvin, Ardahan, Bartın, Sakarya, Şanlıurfa, Gaziantep, Burdur, Denizli, Zonguldak	9
Bitki Örtüsü	Yozgat, Kırşehir, Afyonkarahisar	3
Madenler	Gümüşhane	1
TOPLAM		26

Tekirdağ, Herodot'a göre Somos göçmenleri tarafından "Bisanthe" adıyla kurulmuştur. Kent Bizans Dönemi'nde "Rodosto" adı ile anılmıştır. 14. yüzyılda burayı ele geçiren Osmanlılar, bu adı "Rodosçuk" olarak değiştirdi. 18. yüzyıldan sonra kente, güneybatısındaki Tekfur Dağı'ndan (bugün Işıklar Dağı) dolayı "Tekfurdağ" adı verildi. Cumhuriyetin ilk yıllarında kentin adı "Tekirdağ" olarak değiştirildi (Yurt Ansiklopedisi, 9, 1982: 6977).

Günümüzdeki **Bingöl**'ün yerinde kurulmuş olan ve 1945 yılına kadar "Çapakçur" adıyla bilinen yerleşim yerinin adına ilk defa Ortaçağ İslam kaynaklarında "Cebelü Cûr" şeklinde rastlanmaktadır. Üzerinde çok sayıda buzul gölü bulunan Bingöl Dağı, günümüzde şehre adını vermiştir. 7 Aralık 1935'te Bingöl adlı yeni bir il kurulunca Çapakçur da bu ilin merkezi oldu. 1945 yılına kadar şehrin adı (Çapakçur) ile merkez olduğu ilin adı (Bingöl) ayrı iken 1945'te şehrin adı Bingöl olarak değiştirildi. (Tuncel, 1992: 183-184).

Tunceli ili, 1936'ya değin "Dersim" adıyla anılmıştır ve bundan önceki adının ne olduğu bilinmemektedir. Zengin maden yataklarının varlığı nedeniyle, yöreye Farsça'da "Gümüş Kapı" adının verildiği sanılmakta, yörenin doğal görünümü de bu savı doğrulamaktadır. Tunceli'ye (Dersim) Zinigediği, Sıçangediği, Mercan Boğazı gibi belirli kapı ve geçitlerden girildiğinde, camgöbeği rengindeki som kayadan oluşan Munzur Dağları ile karşı karşıya gelinir. Dağın gümüşü andıran rengi ile ona geçit veren kapıların varlığı bir arada düşünüldüğünde, Dersim adının nesnel bir dayanağı verilmektedir (Yurt Ansiklopedisi, 10, 1982: 7293). 1936'da oluşturulan ile Tunceli adının verilmesinde de, yörenin bu doğal çevre özelliklerinin rolü bulunduğu düşünülebilir.

Van yöresi, Asurlulara ait 13. yüzyıldan kalma farklı kaynaklarda "Nairi ülkeleri" ve "dağlık ülke" anlamında "Urarti" olarak geçer. Van kentinin

tarihsel merkezi “Tuşpa”dır. Kentin bugünkü adının, yöreye Urartuların verdiği “Vaini” (Waini) adından kaynaklandığı sanılmaktadır (Herzfeld, 1968: 182).

Bizans Dönemi’nde **Düzce’nin** adı Düsae Pros Olympum idi (Emiroğlu, 1984: 182). Konur Alp’in 1321’de Osmanlı topraklarına kattığı yöre, uzun yıllar Konrapa ya da Konur Alp Eli diye bir geçit alanı olarak kaldı. 16. yüzyılın ikinci yarısında Düzce kalabalık köyler tarafından pazar yeri olarak seçilmiş ve bu yüzden de ova ortasındaki köye “Düzce Pazarı” denilmiştir (Güngördü, 2003: 199). Muhtemelen, Düzce adı, yerleşmenin Bizans Dönemi’ndeki adı olan Düsae sözcüğünün bozulmuş şeklidir.

Bir kaya çıkıntısı üzerindeki Belo Kome Kalesi’nin şimdiki **Bilecik’in** nüvesini teşkil ettiği, isminin de buradan geldiği belirtilir (Güngördü, 2003: 216). Kome, Helen dilinde “Köy, -Köyü” demektir. Fakat, Belo’nun o dilde anlamı yoktur (Umar, 1993: 162). Ramsay’a bakılırsa, Belo Kome adı, Türkçe Bilecik adının Rum ağzına uydurulmuş biçimidir (Ramsay, 1960: 60). Kentin adının bazı kaynaklarda “Bele Kome” diye geçmesi (Umar, 1993: 162), bu varsayımı dayanaklı kılmaktadır. Çünkü, “bele” sözcüğü Türkçe’de “iki dağın arasındaki yer” anlamına gelir (Türkçe Sözlük, 1998: 258).

Kilis adı, ilk kez Arap tarihçi Kudama bin Câfer’in 928 dolaylarında kalem aldığı yapıtında, Arap Devletinin Doğu Roma İmparatorluğu sınırında bir kalesi olarak, “El Kilis” diye anılıyor (Honigmann, 1970: 40). Şehre bu adın, 8. yüzyılda bölgeye gelen Müslüman Türkmenler tarafından verildiği veya Türk-Yakut ağzında kilis sözcüğünün “düz, perdahlanmış” anlamında kullanılması nedeniyle, günümüze böyle ulaştığı tahmin ediliyor.

Giresun, denize doğru uzanan ve karşısında Doğu Karadeniz’in başlıca adasının bulunduğu bir yarımada üzerinde yer alır. Yarımada üzerindeki kale yerleşiminin çekirdeğini oluşturmuştur. Eski adı “Kerasus” olup bugünkü adı da bu kelimeye dayanır. Bu yerleşme yerinin veya kalenin, MÖ 670’lerde Karadeniz bölgesinde koloniler teşkil etmeye başlayan Miletoslular tarafından kurulduğu ileri sürülür. Kerasus adının civarda bol miktarda yetişen kirazdan geldiği rivayet edilir. Bir başka kaynağa göre bu isim, yarımada denize doğru bir boynuz gibi uzanması dolayısıyla eski Yunanca’da “boynuz” anlamına gelen “keras”tan türemiştir. Kaynaklarda adı Kerasus, Cerasous, Chirizonda, Cerasonte, Kenassunde şekillerinde de geçen şehir Türk hakimiyeti döneminde bugünkü söylenişle anılmıştır (Emecen, 1976: 78).

Trabzon, MÖ 7. yüzyılda Miletli denizciler tarafından bir ticaret kolonisi olarak kuruldu. Yerleştikleri yöreye yüzey şekillerinin masayı andıran şekiller biçiminde kıyıya doğru alçaldığını gören Miletliler, Eski Yunanca “masa” sözcüğünün karşılığı olan “trapeza”dan esinlenerek kente “Trapezus” adını verdiler. Zamanla “Trapezus”, “Trapezund” ve “Trebizond” gibi bazı değişimler geçiren bu ad daha sonra “Trabzon” biçiminde söylenmeye başladı.

Miletli denizciler tarafından bir ticaret kolonisi olarak kurulan **Rize**, eskiden “Rhizios”, “Rhizus” ve “Rhizaion” adlarıyla anılırdı. Bu sözcüğün

çeşitli anlamları vardır; bu arada, “dağın dibi, eteği” anlamına gelir (Umar, 1993: 689).

Erzincan adının, Strabon’un İlkçağ’da bu bölgede bulunduğunu belirttiği Eriza şehrinden geldiği sanılmaktadır. Yine bu bölgeden bahseden Grek kaynaklarında “Aziris” adıyla gösterilen şehrin de Erzincan olması mümkündür. Şehrin adı Ermeni kaynaklarında Erez, Erzng ve Erznga; Bizans kaynaklarında Aringam (Aringam), Arsingan, Erzingan; Arap kaynaklarında ise Erzencân şeklinde geçer. Türk fetihlerinden sonra şehrin adı Erzingân, Ezirgân olarak söylenmiş, ardından da bugünkü şeklini almıştır (Miroğlu, 1995: 318). Sanıldığına göre bu ad, ilkçağ Ermeni dilinde “kayalı, taşlı” demek olan “Eriz” sözcüğünden gelmez (Umar, 1983: 118).

Bir söylenceye göre, Selçuklular Aziris adını çok beğenmiş ve buna, “Rahmet yağarsa can Aziriz can, rahmet yağmazsa yan Aziriz yan” biçiminde bir tekerleme uydurmuş, bu tekerlemedeki Aziriz sözcüğü zamanla değişerek Erzincan biçimini almıştır; Erzincan da bu sözcükten türemiştir (Miroğlu, 1995: 318).

Türkiye’nin ilk demir-çelik sanayii merkezi ve Cumhuriyet Dönemi’nde kurulmuş bir kent olan **Karabük**, Araç Çayı ile Yenice (Filyos) Irmağı’nın kavşağında, vadi tabanında ve yamaçlarında yayılır.

Bük sözcüğü, “ova ve dere kenarındaki çalı topluluğu, akarsu kenarındaki verimli tarlalar” gibi anlamlara gelir (Derleme Sözlüğü, II, 1993: 815). Buna göre, Karabük adındaki bük sözcüğünün, vadi tabanındaki verimli tarım alanlarından kaynaklandığını düşünebiliriz. Baştaki “kara” sözcüğünün ise “esmer, kuzey” gibi anlamları vardır. Muhtemelen, Karabük adındaki kara sözcüğü, yöredeki arazinin esmer rengini belirtmektedir. Buna göre, Karabük adının, çevrenin doğal özelliklerini yansıtan bir ad olduğunu söyleyebiliriz.

2. Hidrografik Elemanlardan Kaynaklanan İl Merkezi Adları

Bugünkü **Artvin İli** toprakları Milattan Önceki dönemlerde Coroksi, Çorok, Kolkis olarak anılıyordu. Çor’uk adı Çor’lar demek olup Sakaların büyük bir kolunun buraya gelen kesiminden almıştır (Kırzioğlu, 1984: 89).

Yöreyle Artvin adının, ilk kez ne zaman ve kimler tarafından verildiği bilinmemektedir. Önceleri, “Artvani” olarak anılmış olup bu sözcük giderek “Artvini” olmuş, son olarak da “Artvin” biçimini almıştır. Büyük bir olasılıkla Artvani adı, Arda kök sözcüğüne wana/ana takısının eklenmesiyle türetilmiş “Akarsu Ülkesi” anlamında “Ardana” idi (Umar, 1993: 96).

Ardahan kalesinde yapılan araştırmalar, yörede İlk Tunç Çağ’daki bir yerleşmenin varlığını ortaya koymuştur. Eski adı “Artan”dır. Artan, yalnız kentin değil, oradan geçen ve Gürcistan’da Kur, Kura diye anılan önemli bir çayın da adıdır. Dolayısıyla Artan isminin aslı, Arda kök sözcüğüne wana/ana takısının eklenmesiyle türetilmiş, “Akarsu Ülkesi” anlamında “Ardana” idi (Umar, 1993: 96).

Sakarya İli'nin adının, Bizanslılarca Sakarya Nehri'ne verilmiş olan "Sangarios"tan geldiği bilinmektedir (Umar, 1993: 705). Sakarya Nehri'nin ortasındaki bir kum adasında kurulan pazardan adını alan Adapazarı 16. yüzyılda bir köy yerleşmesi, 17. yüzyılda bucak merkezi, 1934'te de il merkezi olmuştur.

Bugünkü **Bartın kenti** adını, oradan geçen Bartın Çayı'ndan almaktadır. Luwi dilindeki öz biçimi "Parthenios" olan bu sözcük, "su akıntısı, pınar, dere" anlamlarına gelir (Umar, 1993: 156).

İlk çağlarda günümüzdeki **Burdur'a** göre göl kıyısına daha yakın bir konumda "Limnombria" (Göl Şehri) adlı bir şehrin var olduğu bilinmektedir. Bizans Dönemi'nde Burdur'un yerinde bulunan şehir "Polydorion" ismini taşıyordu ki şehrin bugünkü adı buradan gelmektedir. Bugün yöre halkının ağzındaki "Buldur" telâffuzu ise bu Ortaçağ şehrinin adını daha çok yansıtmaktadır (Tuncel, 1992: 427). Polydorion adı, "doğanın çok nimetlendirdiği yer" anlamını taşıyor. Bu ad, aslında, doğal olacağı üzere, oradaki göl ile bağlantılıydı ve göl kıyısındaki koruluklara işaret etmekteydi (Umar, 1993: 177-178).

Müslüman Araplar, Hazreti Ömer Devri'nde bugünkü **Gaziantep** yöresini fethettikleri zaman Hititler Dönemi'nden beri burası "Hantap" adıyla anılmaktaydı. Araplar, çevredeki su ve çağlayanlara bakarak buraya "Pınar Kenti" anlamında "Ayntâb" adını verdiler. Türkler ise "Antep" demeyi tercih ettiler (Yurt Ansiklopedisi, 4, 1982: 2959). Kentin adı, yöre insanının Kurtuluş Savaşı sırasında Fransızlara karşı gösterdiği kahramanlıklardan dolayı TBMM'ce "Gazi" unvanını alarak "Gaziantep" şekline dönüştü.

Urfa'nın bilinen en eski adı Edessa, İskender sonrasında, Selökidler Dönemi'ne değin uzanmaktadır. Kente Selevkos'ca verilen bu ad, Makedonya Krallığı merkezinin en eski adından alınmıştır. İslâm Dönemi'nde bölgedeki Osrhoene Krallığı zamanında kente "Osrhoene" adı verilmiştir (Yurt Ansiklopedisi, 10, 1982: 7367). Bu adın, bugünkü Urfa kentinin, eski bir yerleşme yeri üstünde, Selevkoslular tarafından "Edessa" adıyla kurulmadan önceki adı olan Süryanice "Urhai/Orhai" veya Arapça "Er-Ruha'nın Latinceleştirilmiş biçimi olduğu sanılmaktadır. Muhtemelen, Urfa adı, Süryanice Orhai sözcüğünden türemiştir. Orhai ise Arapça "suyu bol" anlamına gelen Vuhai'den kaynaklanmıştır. Orhai'nin Orhe, Orha gibi farklı kullanışları sonunda Urfa adı otaya çıkmıştır. Bir efsaneye göre ise Urfa adı Nemrut'un diğer bir adı olan ve "sulak yerde bulunan" anlamına gelen Heywa'nın oğlu "Urhai'den gelmektedir. Millî Mücadele yıllarında Fransızlara karşı gösterdiği kahramanlıklar dolayısıyla TBMM tarafından "Şanlı" unvanını alarak, ismi "Şanlıurfa" olmuştur.

Denizli adı Türklerin Anadolu'ya gelişlerinden sonra, Tonguzlu, Tonuzlu, Donguzluğ, Tenguzluğ, Tunuzlu olarak çeşitli biçimlerde

kullanılmıştır. 16. yüzyılda bu adlar Denizli'ye dönüşmeye başlamıştır (Yurt Ansiklopedisi, 2, 1982: 2131).

Cihannüma'da kent, "keseret ül-enhar" yani suları çok ve gür olarak belirtilmektedir (Cihannüma, 1732). Sularının çokluğu nedeniyle kente Denizli adının verildiği savı oldukça kabul edilen bir sav olmuştur. İbn-i Batuta, Donguzlu adının "Domuzlar Kenti" anlamına geldiğini yazar (İbn-i Batuta Seyahatnamesi, 1917-1919). Söylentiye göre, Hıristiyan nüfusun çoğunlukta olduğu dönemlerde kentte, çok domuz yetiştirildiğinden buraya "Donguzlu" adı verilmiştir.

Zonguldak kentinin bulunduğu alan eskiden Üzülmaz Deresi'nin ağız kesiminde yer alan bir bataklıkta. 19. yüzyıl başlarında bu bataklığın kıyı kesiminde, üstü saz ve kamışlarla örtülü basit konutlardan oluşan küçük bir balıkçı köyü yer alıyordu. "Sandraka" ya da "Sandrake" olarak anıldığı bilinen bu küçük kırsal yerleşme adını, Üzülmaz Deresi'nin İlkçağ'daki adı olan "Sandra"dan alıyordu. Daha sonraki dönemlerde "Zongalık" olarak adlandırılan ve bu kesimdeki sazlık ve bataklık alanın kurutulmasıyla belirlemeye başlayan yerleşmeye "Zonguldak" denildi.

3. Bitki Örtüsünden Kaynaklanan İl Merkezi Adları

Yozgat, 18. yüzyılda Çapanoğulları tarafından kurulmuştur. Eskiden köy olması büyük bir ihtimal dahilindedir. Yozgat ismi yabancı tarih kitaplarında ve atlaslarda Uskat, Jusgat, Youzgath, Yüzgat, Yozghourt şeklinde geçer. 18. Yüzyılda ise Yozgat adı arşiv belgelerinde açıkça göze çarpar (Özkaya, 1984: 234).

Türkmen dilinde "yoz" otlak demektir. Horasan'dan Anadolu'ya göç eden Çapanoğlu aşireti sürülerini buraya yayarak burada küçük bir kasaba kurmuşlar, adına "Otlak Kenti" anlamına gelen "Yoz Kantı" demişlerdir. Zamanla bu isim Yozgat şekline dönüşmüştür (Güngördü, 2003: 150).

Bizans Dönemi'nde, önceleri "Moskissos" (Mocissus) diye bilinen **Kırşehir**, İmparator I. Justinianos Dönemi'nde "Justinianopolis" adını almıştır. Ancak, bu adın ne kadar süreyle kullanıldığı bilinmemektedir. Selçuklu Dönemi'nde ise kentten "Kırşehri" olarak söz edilmekteydi. Yakın zamana değin kullanılan bu ad, sonradan "Kırşehir"e dönüşmüştür (Yurt Ansiklopedisi, 7, 1982: 4909).

Afyon kentinden 220 m. yükseklikte, oldukça dik bir tepe üzerinde kurulmuş olan Afyonkarahisar Kalesi, MÖ 1350'de Hitit İmparatoru II. Mürşil tarafından yaptırılmıştır. O zamanki adı "Hapanova" olan kale, Bizans egemenliği sırasında "Akroenus" adını aldı (Ana Britannica, 1, 1986: 59). Bölgenin Selçukluların eline geçmesinden sonra, burada oturan boylardan bazıları, üstünde kurulu olduğu kayalara bakarak kaleye "Karahisar" adını verdiler. Osmanlı Padişahı II. Selim Dönemi'nde onarım gören kaleye Osmanlılar, en iyi Türk afyonunun bu çevrede yetişmesi nedeniyle, Afyonkarahisar adını verdiler (Emecen, 1988: 443).

4. Madenlerden Kaynaklanan İl Merkezi Adları

Gümüşhane yöresinde bilinen ilk kent adı, Antikçağ'daki Argiropolis'tir (Argyropolis). Bu adın, eski Yunanca'da "gümüş" anlamına gelen "Argis"ten kaynaklandığı sanılmaktadır (Yurt Ansiklopedisi, 5, 1982: 3213). 1461'de bütünüyle Osmanlıların eline geçen ve "Canca" diye anılan yöreye, 1534'te, madenlerinin zenginliğinden dolayı "Gümüşhane" adı verilmiştir (Tuncel, 1996: 273).

B. İNSANLARA ve TOPLULUKLARA DAYANAN İL MERKEZİ ADLARI

Türkiye'deki 81 il merkezinden 45'i (% 55.6'sı), insanlara ve topluluklara dayanan adlar taşımaktadır. Bu tür şehir adlarının da, 14'ü kişilerle; 13'ü topluluklarla; 5'i mitolojiyle; 5'i dinle; 2'si fetihlerle; 6'sı ise tarihsel yapılarla ilişkilidir (Tablo 2).

Tablo 2. İnsanlara ve Topluklara Dayanan İl Merkezi Adları

İL MERKEZİ ADLARININ KAYNAKLARI	İL MERKEZİ ADLARI	SAYISI
Kişiler	Antakya, Antalya, Bursa, Bolu, Edirne, İstanbul, İzmit, Kütahya, Kayseri, Sivas, Adıyaman, Elazığ, Nevşehir, Osmaniye	14
Topluluklar	Manisa, Bitlis, Kars, Bayburt, Mardin, Siirt, Diyarbakır, Hakkari, Isparta, Iğdır, Mersin, Aydın, Karaman	13
Mitoloji	Adana, Konya, İzmir, Sinop, Şırnak	5
Din	Amasya, Samsun, Ankara, Niğde, Kahramanmaraş	5
Fetihler	Yalova, Ordu	2
Tarihsel Yapılar	Balıkesir, Eskişehir, Aksaray, Kırklareli, Çanakkale, Kırıkkale	6
TOPLAM		45

1. Kişilere Dayanan İl Merkezi Adları

Hatay'ın adının kaynağına ilişkin ilk bilgiler, MÖ 1200'de başlayan Geç Hitit Prenslikleri Dönemi'ne tarihlenmektedir. Bu dönemde, Amik Ovası'ndaki Hitit Prenslikleri'nin birleşerek Hatteia Krallığı adını aldıkları bilinmekte, Hatay adının da buradan geldiği sanılmaktadır. Yöreye bu adı, 1936'da Atatürk vermiştir.

Hatay İli'nin merkez ilçesi olan **Antakya'nın** kuruluşu ise İskender zamanına kadar gider. Ancak şehri asıl kuran ve ismini veren kişi, İskender'in

ölümünden sonra imparatorluğu paylaşan kumandanlarından Selevkos'tur. Selevkos, bugünkü Antakya'nın yerinde babası Antiochos adına "Antiochia"yı kurmuştur. Şehrin ismi İslamî Dönem'de "Antakiye" şekline dönüşerek bugüne ulaşmıştır (Sahillioğlu, 1991: 229).

Bergama Kralı II. Attolos (MÖ 159-138) bugünkü Antalya Körfezi'nin en dar kısmında bir şehir kurmuş ve adına izafeten de şehre "Attaleia" denmiştir. Daha sonraları da şehrin adının Adayla ve şimdi de **Antalya** şekline düştüğünü görüyoruz (Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler I, 1983: 523).

Eski bir yerleşme yeri olan **Bolu'nun** Roma İmparatorluğu Dönemi'nde ilk adı Bithynium olup ovanın kuzey tarafında dağın eteğinde yer almaktaydı. Daha sonra şehir ovaya doğru genişleme gösterdi ve İmparator Claudius zamanında (MÖ 10-MS 54) buraya "Claudiopolis" adı verildi (Emiroğlu, 1984: 184). Türk devrindeki Bolu isminin ise bu kelimenin sonundaki "polis"ten bozma olduğu ileri sürülür (Orhonlu, 1992: 276).

Bursa'nın Antikçağ'lardaki adı "Prusa"dır. Bugünkü ismi de buradan gelir. Şehrin genellikle Bitinya krallarından Prusias tarafından kurulduğu kabul edilir (Önder, 1984: 72). Antik Dönem'deki Prusa adlı diğer şehirlerden ayırt edebilmek için "Prusa ad Olympum" (Olimpos Prusası) adıyla anılmıştır (İnalçık, 1992: 446).

Kütahya'nın yerleşim tarihi MÖ 1200 yıllarına kadar dayanır. Ancak kentin bu dönemdeki adı bilinmemektedir. Roma Dönemi'nde Kotys tarafından yeniden kurulunca onun adına izafeten "Kotiaieion" adını aldı. Kotiaieion adı, temel sözcük aynı kalmak koşuluyla farklı dönemlerde ve farklı yazılışlara göre, "Kotaion", "Cotyaeium", "Cotyaeum" ve "Cotyaium" gibi biçimlerde kullanılmıştır. Selçuklu Türklerinden beri "Kütahya" adı kullanılmaktadır (Yurt Ansiklopedisi, 7, 1982: 5293).

Edirne'nin en eski halkı olan Odrisler'in yörede, Meriç ve Tunca ırmaklarının birleştiği bugünkü Edirne'nin bulunduğu yerde bir kent kurdukları bilinmektedir. Odrisler'den sonra yöreye egemen olan Makedonyalılar Dönemi'nde kent, büyük bir olasılıkla Odris ya da Orestia, Orestas olarak anılmaya başlanmıştır. MS 2. yüzyılda Roma İmparatoru Hadrianus tarafından yeniden kurulunca onun adına izafeten "Hadrianopolis" adını aldı. İslâmî kaynaklarda Hadrianopolis'ten bozma "Edrenos", "Edrenaboli" tarzında yazıldığı gibi I. Murat zamanında "Edrene" imlâsı benimsendi ve uzun süre bu şekilde yazıldıktan sonra muhtemelen 18. yüzyıldan itibaren "Edirne" olarak söylenmeye başlandı (Gökbilgin, 1994: 425).

Plinius'a göre **İstanbul'un** bilinen en eski adı "Lygos"tur. MÖ 660'ta kurulan Byzantion kentinin adı ise koloni kurucusu, Trak kökenli Byzas'a dayanmaktadır. Roma İmparatoru Büyük Konstantinus'a değin kent, aynı adla anıldı. İmparator Konstantinus'un ölümünden sonra, bu imparatorun onuruna, kente "Konstantinopolis" dendi. Ancak kent, uzun süre yalnızca "polis" (kent) sözcüğüyle anıldı. Günlük konuşmada sık sık kullanılan *eis ten polin*

(Yunanca'da "kentte" ya da "kente") biçimindeki cümlecik, Osmanlı Dönemi'nde Stimbol, Estantbol, İstambol gibi değişimler geçirdikten sonra İstanbul'a dönüştü (Yurt Ansiklopedisi, 7, 1982: 4992).

Eski bir Yunan kolonisi olan **İzmit**, MÖ 3. yüzyılda Bitinya kralı I. Nikomedes tarafından kurulmuştur. Daha sonra çeşitli kavimlerin egemenliğinde kalan kent, 14. yüzyıl başlarında (1331) Osmanlı topraklarına katıldı. Önceleri "İznikmid" adındaki bu şehir daha sonra "İzmit" adını almıştır (Yurt Ansiklopedisi, 5, 1982: 3797).

Kayseri'nin ilk merkezi Yılanlıdağ eteklerindeki "Mazaka"dır. Kapadokya Krallığı Dönemi'nde bu kentin adı "Eusebeia" olarak değiştirildi. Romalıların eline geçtikten sonra İmparator Tiberlus tarafından güzel yapılar ile geliştirilen Eusebeia'ya "Caesarea" (Kaisareia) adı verilmiştir. Kaisareia, Helen dilinde "Kaisar (= cesar) Yurdu" demektir. Bu adın, hangi Roma imparatorunun anısını yaşatmak için verildiği tartışmalıdır (Umar, 1993: 360). Kaisareia adı zamanla "Kaysera" ve nihayet Türk egemenliğinden sonra "Kayseri" olmuştur.

Başlangıçta "Kabeira" ya da "Kaberia" adıyla anılan **Sivas'ın** bilinen ilk Yunanca adları "Megalopolis" (Büyük Kent) ve "Diospolis" (Tanrı Zeus'un Kenti) idi. MS 3. yüzyılın sonlarında İmparator Diocletianus Dönemi'nde Armenia Minör eyaletinin merkezi olunca adı "Sebasteia" olarak değiştirildi. Roma imparatorlarının unvanlarından Augustus'un Yunanca karşılığı Sebastos'tu. Sebastia ise Augusta'nın karşılığı olup "İmparatorun Kenti" anlamına geliyordu. Kent bazen "Megalopolis-Sebastia" olarak da anılırdı (Ana Britannica, 19, 1990: 440). Bugünkü Sivas adının da "Sebastia"dan kaynaklandığı sanılmaktadır.

Eski adı "Muşkara" olan **Nevşehir**, Sadrazam Damat İbrahim Paşa tarafından imar ettirilmesinden dolayı, o tarihten başlayarak bu yeni adıyla anılmaktadır (Gökay, 1984:248).

Anadolu'nun en eski yerleşim alanlarından biri olan **Adıyaman'ın** bilinen ilk adı Etiman'dır (Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler I, 1983: 69). 7. yüzyılda buraya gelen Emevi komutanlarından Mansur İbn-i Câna'nın Bizans'a karşı yaptırdığı kale dolayısıyla kente Hısn-ı Mansur (Mansur Kalesi) adı verilmiştir. Bazı kaynaklara göre de kale adını, Abbasi Halifesi Ebu Cafer el Mansur'dan almaktadır (Halaçoğlu, 1988: 377).

Muhtemelen, bugünkü **Adıyaman** adı, Hısn-ı Mansur'dan kaynaklanmıştır. Hısn-ı Mansur Türk ağzında önce Hüsn-ü Mansur'a dönüşmüş olmalıdır. Nitekim, 1926'ya kadar şehrin bu adla anıldığı bilinmektedir. Hısn sözcüğü Arapça'da "kale, şehir" demektir. Bu sözcüğün Türk ağzına uydurulmuş şekli olan Hüsn-ü ise "tamamlık, güzellik, iyilik, hoşluk, ilâhi güzellik, mutlak güzellik" gibi anlamlara gelir (Doğan, 1996: 506.). Mansur sözcüğü, Arapça'da "Allah'ın yardımıyla galip gelmiş, üstünlük kazanmış kimse" demektir (Doğan, 1996: 707). Türkçe'de "yaman" sözcüğünün "şiddetli, keskin, üstün, şaşırtıcı" anlamları vardır. Bu ortak anlamlara dayanarak,

“Adıyaman” adının, Hüsn-ü Mansur sözcüğünün Türkçeleştirilmiş şekli olduğu sonucuna varılabilir.

Bugünkü **Elazığ şehrinin** ilk merkezi, MÖ 8. yüzyılda Urartular zamanında kurulmuş olan Harput idi. Savunmaya elverişli ve yüksek bir yerde kurulmuş bir kale-şehir olarak gelişme gösteren Harput’un 19. yüzyılda stratejik açıdan önemini kaybetmeye başlaması, ulaşımın da zor olması, bugünkü Elazığ şehrinin bulunduğu mezranın (Agavat Mezrası) yeni yerleşme merkezi haline gelmesine yol açtı. Yerleşmenin buraya doğru hızla kayması üzerine yeni kurulan şehrin imarı için çalışmalara başlandı. Vali İzzet Paşa zamanında mezranın adı dönemin Padişahı Abdülaziz’e nispetle Mamuret ül-Aziz’e çevrildi (Halaçoğlu, 1994: 551). Sonraları aynı ad, dile daha kolay geldiği için “Elaziz” olarak değişmiştir. Cumhuriyet Dönemi’ne değin “Elaziz” olarak kullanılmış, Kasım 1937’de Atatürk’ün önerisi ve Bakanlar Kurulu kararı ile “Elazık”a dönüşmüştür. Elazık, “Azık diyarı” anlamına gelmektedir. Ancak, bu adın söyleniş zorluğu nedeniyle, 10 Aralık 1937’de yeni Bakanlar Kurulu kararı ile “Elazığ” adı kabul edilmiştir.

Osmaniye’nin kuruluşu, Fırka-i Islahiye’nin dağlardan ovaya zorunlu yerleştirme dönemine rastlar (Karaboran, 1984: 106). Bu göçer aşiretler Haciosmanlı Köyü ile çevresine yerleştirilmiş olup bundan sonra yerleşmenin adı “Osmaniye” olarak anılmaya başlanmıştır.

2. Topluluklara Dayanan İl Merkezi Adları

Isparta adının kaynağına ilişkin bilgiler MÖ 7. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu yüzyılda, Karadeniz’in kuzeyindeki İskitlerce güneye sürülerek Batı Anadolu’ya dek ilerleyen Sabardai ve Kimmer topluluklarının bir bölümü, bugünkü Isparta İli’nin bulunduğu yerlere yerleşmiş ve bu topraklara kendi adlarını vermiştir. Nitekim, 14. yüzyıl Arap kaynaklarında, örneğin İbn-i Batuta’nın yapıtında, bugün Isparta İli’nin bulunduğu yöre “Sparta” olarak anılmakta, Isparta adının da bu sözcükten türediği sanılmaktadır (Yurt Ansiklopedisi, 5, 1982: 3518).

Bitlis’in kuruluşuna ilişkin bir söylenceye göre, adını Makedonya Kralı Aleksandros’un (Büyük İskender) buyruğuyla buraya bir kale yaptıran komutanı Badlis’ten alır. Bu ad zamanla “Bitlis” biçimine dönüşmüştür (Tuncel, 1991: 226). Oysa Bitlis’in tarihi çok daha eskiye dayanır. Asurluların bu yöreye “Liz’in Yurdu” anlamında “Bit Liz” dedikleri bilinmektedir. Muhtemelen kentin bugünkü adı bu topluluğun adından gelmiştir (Yurt Ansiklopedisi, 2, 1982: 1388).

Siirt adının, İran’da Arbela/Erbil yöresine yayılmış olan ve Dareios zamanından kalma yazıtlarda Asagrtı diye anılan halkın adından gelmez. Bu halkın önce Urmiye Gölü’nün doğu yakınlarında, Tebriz ile Zencan arasında varlığı Asur belgelerinde anılıyor ve halktan Zikirtu, Zikirtiya diye söz ediliyor (Umar, 1993: 76.).

Kars şehri, İskit Türklerinin Karsak boyu tarafından kurulduğu için kasabaya kendi boylarının adını vermişlerdir. Daha sonra bu isim Kars şekline dönüşmüştür (Kırzioğlu, 1984: 92).

İskitler Dönemi'nde "Gymnias" denen **Bayburt'un** adı, Bizans Dönemi'nde "Baiberdon", Ermenilerde "Payberd", Arap kaynaklarında ise "Bâbirt" olarak geçer. Baiberdon, Helen dilinde "Baiberd'lilerin Kenti" anlamındadır (Umar, 1993: 148).

MÖ 120 yıllarındaki ilk Arşaklı/Partlı hakimiyeti sırasında, Kafkaslar kuzeyindeki (Dağıstan'ın Terek boyunda) ovalardan getirilen Bulgar Türklerinin Bayburt oymakları, şimdiki Bayburt Ovası'na yerleştirilmiştir ki, bunların kurdukları yerleşmeye de ad verdikleri görülüyor (Kırzioğlu, 1984: 81).

Manisa adının, Yunanistan'da Teselya bölgesinin doğusunda, Magnesia'da yaşayan Magnetler'le ilişkili olduğu sanılmaktadır (Ana Britannica, 15, 1989: 288). Yunan tarihçilerine göre, Magnetler Anadolu'ya gelerek, biri Büyük Menderes (Maiandro/Meander) öbürü de Gediz (Hermos) kıyısında iki kent kurdular. Gediz kıyısında, Spilos Dağı'nın kuzey eteklerinde kurulan kent, "Magnesio upo Spilo" adıyla anılmaktaydı. Bu ad, Roma Dönemi'nde "Magnesia ad Spylum" oldu. Manisa adı da Magnesia sözcüğünün değişime uğramasıyla, bugünkü biçimini aldı.

Bugünkü **Mardin şehrinin**, Perslerin buraya yerleştirdikleri Marde kavmi tarafından kurulduğu sanılmaktadır (Jones, 1971: 216). Mardeliler burada kurdukları bu kente kendi kavimlerinin adını vermişlerdir. Bizanslılar Marde'yi "Mardie" olarak telâffuz etmişler, Türkler buraya geldikten sonra "Mardin" adını vermişlerdir.

Bugün **Hakkâri** olarak tanınan şehrin eski adı Çölemerik'tir. 642'deki İlk İslâm Fethi'nde Van Gölü'nün güneyindeki yaylalara, "Hakkar" boyundan dolayı, "Hakkâriye" deniliyordu (Kırzioğlu, 1984: 82). Yöre 1536'da Kanuni Sultan Süleyman'ca Osmanlılara katılmasından bu yana, Hakkâri olarak anıla gelmektedir. Cumhuriyetin başlarında sahası eskisine göre daralmış ve bir kısmı sınırlarımız dışında kalmış olan vilâyet için Hakkâri, bu vilâyetin merkezi için Çölemerik adı kullanılmış, fakat zamanla Çölemerik adı unutulmuş hem il hem de merkezine Hakkâri denilmiştir (Tuncel, 1997: 206).

Diyarbakır adının aslı, Diyar-ı Bekr'dir. Bu sözcük, yöresel ağızda önce Diyarbekir'e döndü; sonra 1930'larda resmen Diyarbakır oldu. Diyar-ı Bekr adı, 7. yüzyıldan gelir; o dönemde Kuzey Dicle yöresine Araplardan Bekr bin Vail boyu yerleştiği için, yöreyi Araplar bu adla anmakta idiler (Sâmi, 1891: 2202-2207).

1924 yılında oluşturulan İçel İli, 1933 yılında Mersin İli ile birleştirilerek adına yine "**İçel**" denmiştir. 2002 yılı Ağustos ayında ise tekrar adı "**Mersin**" olarak değiştirilmiştir. Yöreye İçel adının, Anadolu Selçukluları'nca verildiği ve "Toroslar Ötesindeki İç Ülke, İç Diyar" anlamına

gelen İç-İl, İç-Eli sözcüklerinden kaynaklandığı sanılmaktadır. Bugünkü ilin ve il merkezinin adı olan Mersin sözcüğü ise burada konaklayan Mersinoğlu Türkmen Aşireti'nden kaynaklanmaktadır. 17. yüzyılın ikinci yarısında bu yöreden geçen Evliya Çelebi de Mersinoğlu Köyü'nden söz etmektedir.

İğdir'in adı; 24 Oğuz boyundan 21'incisi sayılan İç-Oğuzlar Üç-Ok koluna mensup Oğuz Han'ın altı oğlundan biri olan Cengiz Alp'in en büyük oğlu "İğdir Bey"den gelmektedir (Güner, 1993: 137).

Topyatağı sırtında kurulan "Tralles" antik kenti **Aydın'ın** çekirdeğini teşkil eder. Türklerin fethinden sonra kentin adı Güzelhisar'a çevrilmiş, daha sonra bu ad, Aydınoğulları Beyliği'ne izafeten Aydın'a dönüşmüştür (Emecen, 1991: 235).

Anadolu Selçukluları devrinde başkent Konya'nın güneyindeki eski Laranda şehri, Lârende olarak söylenmeye başlanmış, Karamanoğulları'nın bu bölgede bir beylik kurmaları üzerine Lârende adı bu defa **Karaman'a** dönüşmüştür (Önder, 1984: 69).

3. Mitolojiye İlişkin İl Merkezi Adları

Efsaneye göre, **Adana**, Gök Tanrısı'nın iki oğlu Adanus ve Sarus'un Tarsus halkı ile yaptıkları savaşlar sonunda kurulmuş ve Adanus'un adına izafeten şehre Adania denilmiştir (Önder, 1969: 112). Hititler Dönemi'nde Uru Adaniye (Adaniya Ülkesi) adıyla anılan Adana eski yazmalarda ve fermanlarda Erdene, Edene, Ezene ve Azana adlarıyla geçmektedir (Halaçoğlu, 1988: 349).

Konya'nın eski adı olan İkonion, "tasvir" ya da "kutsal tasvir" anlamına gelen "ikon" sözcüğüne bağlanmaktadır. Kentin adına ilişkin söylencelerden birinde, Danaia şehrine musallat olan bir ejderi öldürerek şehri kuran Perseus'a şükran ifadesi olarak dikilen bir taş ve üstündeki tasvirten söz edilmekte, kentin adının da bununla ilgili olduğu ifade edilmektedir. Kentte basılmış sikkelerin üzerindeki Perseus ve Gorgo (ejder) resimleri bu söylenceyi doğrulamaktadır (Yurt Ansiklopedisi, 7, 1982: 5116).

Klasik eski çağlarda "İkonion" olarak adı geçen Konya, İtalyan salnamelerinde "Conia", bazı eserlerde "Cogne" ya da "Cona" şeklinde geçer. Arap kaynaklarında, "Kuniya" olarak gösterilen Konya, yeni batı eserlerinde Conia, Konieh, Konia, Selçuki ve Osmanlı dönemlerinde de Konya olarak görülür (Özkaya, 1984: 234).

İzmir'in bilinen en eski adı "Zmürna"dır. Zmürna sözcüğünün, Helenleşme öncesinde Ege Denizi yöresinde yaşayan Luwiler'in dilinden geldiği kabul edilmektedir. Bir söylenceye göre, kent, Zmürna adını Smrne adlı bir Amazon kadınından almıştır. Bu söylencede, bugünkü İzmir yöresinde yaşamış olan Erektidler, Amazonlarla savaşmış ve onları yenmişler. Sonra, önderleri These, Amazon kadını Smyrna ile evlenmiş ve yöreye de onun adını vermiştir. Eski Yunanca'da "Smyrna" biçiminde yazılan kentin adı İyon yazımında "Smirni" ya da "Zmirni" haline geldi. Bu adın başına "i"

tanımlığının gelmesiyle önce “i Zmirni” olduğu, bunun da giderek “İzmir”e dönüştüğü sanılmaktadır (Yurt Ansiklopedisi, 6, 1982: 4257).

MÖ 7. yüzyılda Miletoslular tarafından bir ticaret kolonisi olarak kurulan **Sinop’un**, adını bir Amazon kraliçesi olduğu ileri sürülen “Sinope”den aldığı söylenir. Mitolojiye göre ise kente adını veren Yunan Irmak Tanrısı Asopos’un kızlarından “Sinope”dir (Yurt Ansiklopedisi, 9,1982: 6760). Kentin adı Hitit belgelerinde ”Sinuwa” olarak geçer. Bu adın, “güzel balıklık” anlamına geldiği sanılmaktadır (Umar, 1993: 732).

Çok eski bir geçmişe sahip bulunan **Şırnak kentinin** tarihi, Kâtip Çelebi’nin 17. yüzyılda yazdığı Seyahatname ve tarihi rivayetlere göre Nuh Tufanı zamanına dayanır. Bu rivayetlere göre tufandan sonra kentin Nuh’un gemisine ait kalıntıların bulunduğu Cudi Dağı’nın kuzeyinde Şehr-i Nuh adıyla kurulduğu, zamanla “Şerneh” ve daha sonraki yıllarda da “Şırnak” adını aldığı rivayet edilmektedir (Güngördü, 2003: 183).

4. Fetihlerden Kaynaklanan İl Merkezi Adları

Bugünkü **Ordu kentinin** kuzeybatısındaki Bozukkale yöresinde kalıntılara rastlanan Kotyora kenti, Miletosluların kurduğu ve daha sonra terk ettiği bir ticaret kolonisiydi. Kotyora’dan sonra yöredeki en eski yerleşme, Merkez ilçeye bağlı Uzunisa bucak merkezinin kuzeydoğusundaki Eskipazar Köyü’dür. 16. yüzyıl kayıtlarında Bayramlı ya da Bayramlı adlarıyla geçen bu yerleşmenin kıyıdaki iskelesi Bucak adıyla anılıyordu. 19. yüzyılda hızla gelişen Bucak’a 1869’da, giderek önemini yitiren Bayramlı’nın eski adı olan Ordu verildi. Fetih yıllarında askerî birliklerin konakladığı yer olması sebebiyle Bayramlı kasabasının bu adla anıldığı sanılmaktadır.

Kocaeli İli’nin adının, burayı Bizanslılardan alan bir Türk komutanı olan Akça Koca’nın adına izafeten “Koca İli” olarak verildiği, daha sonra ise bu sözcüğün Kocaeli haline geldiğini görmekteyiz (Yurt Ansiklopedisi, 7, 1982: 4992). Kocaeli İli’nin merkezi ise İzmit’tir.

Yalova’nın Antikçağ’daki adı Pitiya’dır. Bizans İmparatoru Konstantinus, annesi Helen’in kasabanın imarına katkılarından ötürü, buraya “Helenapolis” adını verdi. Bugünkü Yalova adı, Osman Gazi’nin fermanıya burayı fetheden Kara Yalvaçoğlu’nun adından kaynaklanmıştır. Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesi’nde Yalova’dan şöyle bahsedilmektedir: “Kal’a ve şehir tekfur binasıdır. Buralar Osman Gazi’nin fermanıya (Kara Yalvaçoğlu) fethedildiğinden “Kara Yalva” derler” (Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 2, 1314: 66).

5. Dinî Kökenli Olan İl Merkezi Adları

Kuruluş tarihi MÖ 2000 yıllarına kadar uzanan **Amasya kentinin** bilinen en eski adı “Amesia”dır (Şahin-Emecen, 1991: 1). MÖ 211-190 yılları arasında yaşayan Roma İmparatoru Septimus Severus’a özgü Amaseia sikkelerindeki yazıda Yunan Tanrısı Hermes’in kentin kurucusu olduğu

belirtilmektedir. MÖ 60-MS 19 yılları arasında yaşayan ve Amasya’da doğan Strabon, Amasya’dan Amesia olarak söz etmektedir. Helenistik Dönem’den kalma yazıtlarda kentin adı Amesia biçiminde geçmektedir. Umar’a göre, Amesia adı, Ana Tanrıça Ama/Ma ile bağlantılıdır. Burası Roma egemenliği çağında bile Ama/Ma tapkısı merkezi idi. Aynı kaynaktan, kentin adını, tarihte savaşçı kavimler arasında ün yapmış olan Amasitler’den (Amazonlar) aldığı belirtilmektedir. Çünkü burası, Amazon Yurdu diye bilinen yörenin tâ kendisiydi (Umar, 1993: 60).

Samsun; şehrin 3 km kuzeybatısında, Kalyon Burnu’na doğru uzanan bir sırt üzerindeki tarihî Amisos’un mirasçısıdır. Sonradan “Samissos” ve “Samisun” olarak adlandırılan bu yerleşmelerin adı zamanla Samsun’a dönüştü.

Amisos adı Helen ağzında “Samissos” olarak kullanılmış olup bu ad “Kutlu Ananın Kenti” anlamına gelir. Bu dönemde kent, bir “piskoposluk merkezi” idi. Burası, “Amazon Yurdu” diye anılan bölgede yer alıyordu (Umar, 1993: 60).

Ankara adının, MÖ 10.-6. yüzyıllar arasında Anadolu’nun önemli bir kısmına sahip olan Hititlerin Ankuwa şehrinin adı ile olan ilişkisi dikkati çekmiş, Ankara’nın burası olacağı ortaya konmuştur. Şehrin tarihte geçmiş bütün adları bu isimden pek az farklı bulunmaktadır. Ankara tarih boyunca Ankyra, Ancyre, Enguriye, Engürü, Angara, Angora adlarını almıştır. Ankara’nın İslâmî Devir’de aldığı Engürü adı, halkın bu adı Farsça “engür” (üzüm) kelimesine benzetmesinden kaynaklanmıştır (Erdem, 1991: 202). 17. ve 18. yüzyıl belgelerinde, yani, Osmanlılar Dönemi’nde “Ankara” olarak görülmektedir (Özkaya, 1984: 234).

Hitit belgelerinde ve yöre adları arasında anılan Ankuwa’nın Ankara adının öz biçimi olduğu sanılıyor. Görünüşe bakılırsa o adlar, bir “Anka” kök sözcüğünden türetilmiştir ve Ankuwa adını elde etmek için Anka’ya, önce ura sonra uwa eklenmiştir. Böyle idiye Ankuwa’nın anlamı “Yüce Anka Tapınağı”dır (Umar, 1993: 74).

Niğde’nin en eski adının “Nahita” ya da “Nakida” olduğu ileri sürülür. İlk kez Nekide adına İbni Bibi’de rastlanır. Nekide, 14. yüzyılda Arap harfleriyle “Nikde” şeklinde yazılmıştır. 18. yüzyılda da belgelerde, Selçukilerde olduğu gibi “Nikde” şeklindedir (Özkaya, 1984: 233). Cumhuriyetten sonra ise “Niğde” olarak yazıldı. Umara göre Nakida, Ana-Kinda’nın çeşitlemesi olup bu da “Ana Tanrıça” anlamına gelmektedir (Umar, 1993: 14-15).

Hititler zamanında kurulmuş olan **Maraş’ın** bu döneme ait belgelerde adı “Marasa/Marassa” olarak geçmektedir (Ertem, 1973: 92). Bu sözcük, Bizans Dönemi’nde “Marasin” biçimine (Honigmann, 1970: 123 dn. 4); İslâm Dönemi’nde ise “Mar’aş” biçimine dönüştü. Yeniden Bizanslıların eline geçtiğinde, kentin adı “Marasaion” olarak değiştirildi (Yurt Ansiklopedisi, 8, 1982: 5654). Dana sonra İslâm Dönemi’ndeki adıyla anılan Maraş, Millî

Mücadele yıllarında Fransızlara karşı yürüttüğü direnişten ötürü, 7 Şubat 1973'te "Kahramanmaraş" adını aldı.

Maraş sözcüğünün aslı olan Marasa/Marassa; Ma-(u)ra-(a)ssa öğelerinden türetilmiş olup "Yüce Ma (Ana Tanrıça) Kenti" anlamına gelmektedir (Umar, 1993: 546).

6. Tarihsel Yapılardan Kaynaklanan İl Merkezi Adları

Balıkesir'in ilk iskân yerinin şehrin 26 km doğusunda Kepsut civarındaki "Akhyraous" (Hadrianoutherai) olduğu tahmin edilmektedir. Bugünkü kentin bulunduğu yerde iskân çok daha sonra başlamıştır. Nitekim Bizanslılar zamanında, burası "Paleo-Kastro" (Eski Kale-Eski Kasr) adlı bir çiftlikti (İlgürel, 1992: 13). Selçuklu Türkleri şehre "Balak" adını vermekteydiler. Kentin ortasında yükselen bu güzel hisara "Balak Hisar" (Hisar Şehri) adını vermişlerdir. Daha sonraları bu isim "Balıkesir" şekline dönüşmüştür (Yurt Ansiklopedisi, 2, 1982: 1119).

Aksaray'ın ilk çağlardaki adı "Garsaura" idi. Sonraları "Arkhelais" adını aldı. Anadolu Selçukluları tarafından fethinden sonra, İzzettin Kılıçarslan'ın yaptırdığı yapılarla âdeta yeniden kurulan kente, ortasında yapılan görkemli saraydan ötürü "Aksaray" adı verildi (Şahin, 1989: 291).

Çanakkale, Osmanlı Dönemi'nde kurulmuş yeni kentlerden biridir. Kentin çekirdeğini, 15. yüzyılda Fatih Sultan Mehmet tarafından, bugün Çimenlik denilen yerde, boğazdan geçişi denetlemek için yaptırılan eski bir kale meydana getirir. Boğazın en dar olduğu stratejik bir kesimde kurulan bu kale çevresinde, zamanla yerleşmelerin belirmesi ve çoğalmasıyla Çanakkale kenti doğmuştur.

Kırkkale'nin adının, kentin 3 km kuzeyindeki Kırkköyü ile şehrin merkezindeki Kaletepe kelimelerinin kısaltılarak birleştirilmesinden sonra ortaya çıktığı söylenir. Bu isimin halk tarafından yakıştırıldığı kanaati yaygın olmakla beraber bölgenin ismi Osmanlı arşiv belgelerinde, şimdiki haliyle "Kırkkal'a" olarak geçmektedir (Güngördü, 2003: 141).

Kırklareli, Bizans Dönemi'nde "40 Kilise" anlamında "Saranta Ekklesiai" adıyla anılıyordu. 14. yüzyılda Türklerin eline geçince, bu ad "Kırkkilise"ye çevrildi. Bir süre kente, "Kırk Kinise" denildi. 20 Aralık 1924'te adı "Kırklareli" olarak değiştirildi (Yurt Ansiklopedisi, 7, 1982: 4807).

Eskişehir adı, Türklerin Anadolu'ya gelişinden sonra şehrin kurulduğu mevkiin durumuyla ilgili olup muhtemelen bugünkü şehre 3 km uzaklıkta bulunduğu sanılan antik "Dorylaion" harabeleri yakınında yer almasına dayanır (Oğuzoğlu-Emecen, 1995: 398). Dorylaion kenti ise ünlü Antikçağ coğrafyacısı Strabon'a göre, adını Eretria'lı Doryleos'tan almıştır (Yurt Ansiklopedisi, 4, 1982: 2830).

C. KAYNAKLARI TARTIŞMALI OLAN VEYA BİLİNMEYEN İL MERKEZİ ADLARI

Türkiye'deki 10 il merkezi ketin adlarının kaynakları ve anlamları konusunda tartışmalı görüşler bulunmaktadır. Bu tür kent adları ise Kastamonu, Çankırı, Çorum, Tokat, Erzurum, Malatya, Muş, Batman, Muğla ve Uşak'tır.

Bugünkü **Kastamonu kentinin** adı, Bizans tarihçilerinin yapıtlarında "Kastamon" olarak anılıyor (Ramsay, 1960: 355 dn.1). Kentin adının kaynağına ilişkin birçok sav ileri sürülmüştür. Savlardan biri, MÖ 16. yüzyılda bu bölgede yaşayan Kaşkalar'ın (Gas, Gaşka) yöreye de adlarını verdikleri yolundadır. Bu sava göre, yöredeki Tumanna kenti, zamanla "Kaşkalar'ın Kenti Tumanna" anlamına gelen "Gastumanna" diye anılır olmuştur. Fonetik açıdan Kastamonu'ya yakın oluşu nedeniyle de, kentin adının kaynağı Kaşkalar'a bağlanmak istenmektedir. Ancak, Kastamonu yöresindeki Tumanna kentinin yerinin henüz tam olarak saptanamamış olması bu olasılığı dayanaksız kılmaktadır. Bir başka savda, Bizanslıların Komnenos soyunun yörede bir kale yaptırdığı ya da onarttığı ileri sürülmekte, söz konusu kaleye de bu nedenle, "Komnenos Kalesi" anlamına gelen "Kastr Komnen" adının verildiği belirtilmektedir. Buna göre, Kastr Komnen zamanla Kastamonu'ya dönüşmüştür (Yurt Ansiklopedisi, 6, 1982: 4581). Umar ise Kastamonu adının Kas-Ta(u)ma-wana, Tapınak-kam-ı-halkının-Ülkesi öğelerinden türetilmiş olduğu kanısındadır (Umar, 1993: 402).

Tarihte Paflagonya diye anılan bölge içinde yer alan **Çankırı'nın** adı "dişi keçi" anlamına gelen "Gangra"ydı. Bu adı şehre keçilerin otlatılmasına elverişli orman bitkilerinin bolluğundan dolayı Paflagonyalı çobanlar takmışlardı. Bu savın dayanaksız olduğunu belirten Umar (1993) ise Gangra adının, özellikle Paflagonya bölgesinde çok rastlanan ve Ana Tanrıça adlarından biri sanılan Anka sözcüğünden türetilmiş olduğu kanısındadır (Umar, 1993: 271). Osmanlı İmparatorluğu döneminde Kangırı, Kengari biçiminde yazılan kentin adı halk arasında "Çangırı" olarak söylenirdi. Cumhuriyet Dönemi'nde şehrin adı Çankırı oldu (Şahin, 1993: 216).

Kuruluş tarihi kesin olarak bilinmeyen **Çorum**, Bizans egemenliğinde Eukhaita, Niconia ya da Yankonia adını taşımaktaydı. Kentin adının kaynağı üzerinde yapılan araştırmalar kesin bir sonuç vermiş değildir. MÖ 3. yüzyılda Anadolu'ya gelen Galatların Trokmu kolunun yerleştiği Çorum yöresine Trokmoi adını verildiği bilinir. Trokmu adının zamanla Toromku, onun da Çorumlu'ya dönüştüğü söylenir (Güngördü, 2003: 193). Bazı kaynaklarda Çorum adı, MÖ 90-80 arasında Pontus Krallığı'na bağlı olarak Kapadokya Valiliği yapan Gordios'a dayandırılmaktadır. Gordios'un yönetimi sırasında Gordiana denilen bölge, onun yönetiminden sonra uzun süre aynı adı taşıdı. Bu sava göre, Çorum sözcüğü, Gordiana'nın Gordum biçimini alması ve zamanla Çorum'a dönüşmesiyle ortaya çıkmıştır (Yurt Ansiklopedisi, 3, 1982: 2022). Bir başka görüşe göre ise 1075 yılında fethedildikten sonra yöre Oğuzların

Alayuntlu boyundan Çorumlu oymağın başı İlyas Bey'in yönetimine bırakılmış ve "Çorumlu" (Çorumlu'nun yaylağı-kışlağı) adıyla anılmaya başlanmıştır. Çorumlu adının XVI. yüzyıla kadar kullanıldığı bu tarihlerde "lu" ekinin bırakılarak "Çorum" biçimini aldığı ileri sürülür (Çorum İl Yıllığı, 1990: 27). Evliya Çelebi ise Çorum Kalesi'nin Selçuklu Dönemi'nde yapıldığını belirttikten sonra havasıyla suyunun hastalıklara iyi geldiğini yazar. Evliya Çelebi'ye göre Kılıç Aslan, oğlu Yakup Mirza ile çorlu (hastalıklı) kişileri iyileştirmeleri için buraya göndermiş, hastalıklar iyileşince de bu yerleşim yerine Çorum adı verilmiş. Evliya Çelebi ayrıca, adının "Çor Rum"dan geldiğinin söylendiğini de yazar (Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 2, 1314: 407).

Umar'a göre ise Çorum adının kökeni Ermenice "akım, akıntı" anlamına gelen "Dzorum"dur. Bu ad, Dzoril (Dzor-il: Akmak) fiilinin köküne – um takısı eklemekle türetilmiştir; yöreden geçen bir akarsuya işaret eder (Umar, 1993: 191).

Tokat İli'nin adının kaynağı konusunda farklı görüş ve söylenceler vardır. Bazı kaynaklarda, Tokat İli'nin en eski halkının Togayıtlar olduğu, Turan asıllı bu soyun kente "Tokat" adını verdiği ileri sürülür. Tokat adı, "Togat", "Tokkiye", "Dokkiye", "Tukiye" gibi değişik biçimlerde de kullanılmıştır. Bir başka görüş ise Tokat'ın, adını "Surlu Kent" anlamına gelen "Tok Kat"tan kaynaklandığıdır. Turan, Tokat'ın adını İlkçağ kenti "Dokeia"ya eşitlemektedir (Turan, 1984: 242). Evliya çelebi ise kentin söylencesel kurucusundan, Analika boyunun "Dok-at" adlı kahramanından söz etmektedir (Evliya Çelebi Seyahatnamesi, VII, 1314: 230). Bir başka görüş ise kentin bu adı, MÖ 4. yüzyılda İmparatoriçe Evdoksia'nın adından geldiği yolundadır. Bu görüşe göre, "Evdoksia" adı giderek "Evtokia" olmuştur. Tokat, Arapça'da "Dokat", Eski Türkçe'de "Tok-at" biçiminde benimsenmiştir (Yurt Ansiklopedisi, 10, 1982: 7077). Baykara ise Tokat kentinin Türklerce kurulduğunu ve adının da Türkçe'de "Hayvanların kapalı tutulduğu yer" anlamında "Tokad" olduğunu savunuyor (Baykara, 1990: 121).

Erzurum'un ilk adı, Doğu Roma (Bizans) İmparatoru II. Theodosios'a (408-450) izâfe edilen "Theodosiopolis"tir. Türkler, eski çağlardan beri meskûn olan ovadaki Erzen'i fethettikten sonra (1048-1049) buradaki halkın bir kısmının sığındığı Theodosiopolis için "Erzen" adını kullanmışlardır. Ancak Siirt dolaylarındaki diğer Erzen'den ayırmak ve bunun Anadolu'ya ait olduğunu belirtmek için sonuna Rum kelimesi eklenmiştir. Kentin adının da bundan sonra Erzen-i Rum, Arzırum, Erz-Rum gibi adlarla anıldığı ve bu adların zamanla Erzurum'a dönüştüğü sanılır (Küçük, 1995: 321).

Erzen adı, Farsça'da "Darı" anlamındaki Erzen'den gelmiş olabilir. Bu adın, "kaynak, akarsu" anlamına gelen "Ardana-Artana"dan kaynaklanmış olması da mümkündür (Umar, 1993: 255). Persler Dönemi'nde bugünkü Erzurum yöresi için "Alzi" ya da "Alzik" adları kullanılmıştır. Erzurum'un 16 km batısında bulunan şimdiki Karaz Köyü'nün adı, 11. yüzyılda "Arze" ya da

“Azze” idi. Bu adın, Asurlular Dönemi’nde kullanılan Alzi ya da Alzik adlarından kaynaklandığı sanılır. Alzi adı da, bu dönemde burada yaşamış olan Azzililer’den gelmektedir (Koşay, 1973: 53).

Malatya adının kaynağı Hititler Dönemi’ne aittir. Bu dönemde kentin “Maldiye” diye anıldığı bilinmektedir. Asur ve Urartu kaynaklarında farklı yazılış biçimleriyle Mildia, Melid, Melide, Meliddu ve Melitea olarak geçer (Ana Britannica, 15, 1989: 219). Aynı adın, Roma Dönemi’nde “Melita” ya da “Melitene” olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bu ad, değişime uğrayarak günümüze değin gelmiş ve “Malatya” biçimini almıştır.

Malatya adının, “bal” anlamındaki Hititçe sözcük “Melit”ten geldiği öne sürülür (Umar, 1993: 561).

Muş’un ilk yerleşim yeri Kale Mahallesi’dir. Şehrin kuruluşu ile ilgili çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Bir rivayete göre şehir, Nuh’un oğlu Yafes’in torunları olan Muş Oğulları tarafından kurulmuştur. Bununla beraber Asur kaynaklarında şehrin ilk temellerinin Muşkiler tarafından atıldığı belirtilir (Güngördü, 2003: 172). Muş adının şehre İbrani boylarından biri tarafından verilmiş olduğunu belirten kaynaklara da rastlanır. Bunlara göre Muşa “sulak, verimli” anlamındadır (Güngördü, 2003: 172).

Cumhuriyet Dönemi’nde kurulan ve çok hızlı gelişen şehirlerden biri olan **Batman**, burada mevcut olan “İluh” adlı bir köyün yerini almıştır. Eski bir ağırlık ölçüsü olan batman, Anadolu halk ağızlarında “büyük, ağır; büyük su testisi, büyük çömlek” anlamlarına gelir (Kallek, 1992: 199). Buna göre, burada kurulmuş olan petrol rafinerisinden dolayı kente bu adın verilmiş olduğu düşünülebilir. Bu adın “büyük çömlek” anlamı da bulunduğu göre, kentin kurulduğu arazinin çömlek şeklinde olması nedeniyle, buraya “Batman” adının verilmiş olması da mümkündür.

Muğla isminin nereden geldiği konusunda çeşitli rivayetler vardır. Antik Çağ’da Karyalılar tarafından kurulan kentin bilinen ilk ismi Mobolla’dır (Umar, 1993: 577). Muğla bölgesinde Helenistik Dönem’e ait bir kitabede şehir adı “Moğola” şeklinde geçmektedir (Uykucu, 1983: 33). Eroğlu (1939), MÖ 189-140 tarihleri arasında yazıldığı söylenen Rodoslulara ait iki kitabeden söz ederek bunlarda Moğola kelimesinin değiştirilerek “Movola” şeklinde yazıldığını daha sonra bu kelimenin zaman içinde değişime uğrayarak “Muğla” şeklini aldığını belirtmektedir (Eroğlu, 1939: 22). 1889 (H. 1326) yılı Aydın Vilayet Salnamesi’nde ilin eski adı “Mobella” şeklinde kayıtlıdır (sayfa 695). Muğla’nın ismi ile ilgili bir başka görüş de şöyledir. Moğol hükümdarlarından Dibakuy Han’ın Alınca Han isminde bir torunu, onun da Tatar ve Moğul isminde iki oğlu vardı. Moğol Han’ın bu bölgede güçlü bir hükümet tesis etmesinden dolayı Alınca Han’a izafeten ve daha sonra da Moğul’a atfen “Moğla” denildiği belirtilmektedir. Muğla’nın çevre köylerinden Dirgeme Köyü ve havalisinde birçok ailenin Tataroğlu diye anılması ve Orta Asya’da Moğola veya Mogolla adıyla bazı köy isimlerine tesadüf edilmesi, Muğla’nın da bu

isimle bağlantılı olması olasılığını kuvvetlendirmektedir (Akça, 2002: 6). Evliya Çelebi'nin belirttiğine göre ise Muğla adı, Selçuklu Sultanı Kılıç Aslan'ın komutanlarından Muğlu Bey'in adından gelmektedir. Kentin, tepe üstündeki görkemli kalesini Muğlu Bey fethettiği için, önceleri kente "Muğlu" adı verilmiş, zamanla bu ad Muğla'ya dönüşmüştür (Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 8, 1985: 576).

Uşak adı, Türklerin Ege'ye gelişi sırasında (11. yüzyıl) ilk olarak "Uşşak" biçiminde ortaya çıkmıştır. "Aşıklar" anlamına gelen bu ad, Uşak için, Evliya Çelebi'ce "Aşıklar Beldesi" olarak yorumlanmıştır. Umar ise Uşak adının, kent dolaylarında olduğu bilinen Obsequium'dan kaynaklanmış olduğu kanaatinde. Ona göre, Obsequium'un Rum ağzında, "Opsikon"un yanı sıra (Rumlaşma Dönemi'nde b = v değerini aldığı için) "Ovsekion" diye söylenen bir çeşitlemesinin kullanılmış olması beklenir ve sondaki -ion'ları atan Türk ağzının, "Ovsek"i Uşak etmesi de doğaldır (Umar, 1993: 813). İl 15 Temmuz 1953'te 6129 Sayılı yasayla "Uşak" adını almıştır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Türkiye il merkezi kent adlarının kaynakları büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Bunun nedenlerini; öncelikle, Türkiye topraklarının geçirmiş olduğu hareketli iskân tarihinde ve sahip olduğu doğal çevre koşullarındaki çeşitlilikte aramak gerekir.

Ülkemiz toprakları üzerinde egemenliklerini yıllarca sürdürdükten sonra tarihe karışmış kavimlerin kullandıkları yer adlarının izlerini veya asıllarını, halen kullandığımız il merkezi kent adlarında bulabiliyoruz. Bu gibi tarihî yer adlarına Anadolu kültürünün bir ürünü olarak bakmalı, sahip çıkmalı ve onu Anadolu kökenli bir ad olarak korumalıyız.

Günümüzdeki Kars, Hakkari ve Bayburt il merkezlerinin adları, Anadolu'da Selçuklu fetihlerinden önceki dönemlerde yaşamış olan Türk uruklarının hatıralarını taşımaktadır. Iğdır, Mersin, Kocaeli, Yalova, Karaman, Yozgat, Aydın gibi il adları ise Anadolu'nun Türkleşme Dönemi'ne ait yer adlarını oluşturmaktadır.

Kaynaklarına göre Türkiye'deki il merkezi kentlerden 26'sının adı coğrafi özelliklerle ilişkilidir. Bu tür kent adları da, yeryüzü şekilleri (13 adet), su kaynakları (9 adet), bitki örtüsü (3 adet) ve madenler (1 adet) gibi doğal çevre özelliklerinden kaynaklanmıştır. Türkiye'de çevre ile ilgili il merkezi adlarının sayıca bir hayli fazla olması, öncelikle, ülkemizin coğrafi özelliklerinin büyük bir çeşitlilik göstermesinin bir sonucudur.

Türkiye il merkezi adlarının 27'si, şehirleri kuran veya imar ederek geliştiren kişiler (14 adet) ve topluluklarla (13 adet) bağlantılıdır. Bu da, dünyanın en eski kültür bölgelerinden biri olan bugünkü Türkiye topraklarının yerleşmenin başlangıcından günümüze uzanan süreçte çok çeşitli toplumların yerleşme ve medeniyetlerine sahne olmasından kaynaklanmıştır. Ayrıca, fetihler

Türkiye İl Merkezi Kent Adlarının Kaynakları Üzerine Bir Araştırma

(2 adet), tarihsel yapılar (6 adet), mitoloji (5 adet) ve din (5 adet) ile ilgili şehir adlarının varlığı da, Türkiye topraklarının geçirdiği hareketli iskân tarihinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Kalan 10 il merkezinin adlarının kaynakları ve anlamları ise henüz güvenle saptanamamıştır.

KAYNAKÇA

- Akça, B., 2002, *Sosyal-Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Muğla (1923-1960)*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara.
- Aksan, D., 1974, "Anadolu Yer Adları Üzerine En Yeni Araştırmalar". *Türk Dili Araştırma Yıllığı*, Belleten'den Ayrı Basım, s. 185-193, Ankara.
- Aksan, D., 1982, *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilimi)*. III. Cilt, T.D.K. Yayınları: 439-3, Ankara.
- Alagöz, C. A., 1984, "Türkiye Yer Adları Üzerine Bazı Düşünceler". *Türk Yer Adları Bildirileri Sempozyumu*, 11-13 Eylül, Başbakanlık Basımevi, s. 11-23, Ankara.
- Ana Britannica*, Bütün Ciltler, İstanbul.
- Baykara, T., 1988, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I (Anadolu'nun İdarî Taksimatı)*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları No: 86, Seri: VII-Sayı A.7, Ankara.
- Baykara, T., 1990, *Anadolu'nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadî Tarih Üzerinde Araştırmalar*. EÜ Edebiyat Fakültesi Yayını, İzmir.
- Bilgiç, E., 1964, "Anadolu'nun İlk Yazılı Kaynaklardaki Yer Adları". *TTK, Belleten X*, Ankara.
- Cunbur, M., 1984, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Yer Adları". *Türk Yer Adları Bildirileri Sempozyumu*, 11-13 Eylül, Başbakanlık Basımevi, s. 201-217, Ankara.
- Doğan, D.M., 1996, *Büyük Türkçe Sözlük*. İz Yayıncılık, s. 506.
- Doğanay, H., 1997, *Türkiye Beşerî Coğrafyası*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2982, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 877, Eğitim Dizisi: 10, İstanbul.
- Şahin, C., Doğanay, H., 2000, *Türkiye Coğrafyası*. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara.
- Doğru, A. M., 1989, *Ağrı Dağı*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Coğrafya Bilim ve Uygulama Kolu Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, s. 87, Ankara.
- Emecen, F., 1976, *Giresun Maddesi*, İA, Cilt 14, s. 78-84, İstanbul.
- Emecen, F., 1988, *Afyonkarahisar Maddesi*, İA, s. 443-446, İstanbul.
- Emecen, F., 1991, *Aydın Maddesi*, İA, Cilt 4, s. 235-237, İstanbul.

- Emecen, F., 1992, *Bilecik Maddesi*, İA, Cilt 6, s. 154-156, İstanbul.
- Emiroğlu, M., 1984, "Bolu Yöresi Yer Adları". *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, 11-13 Eylül 1984, Başbakanlık Basımevi, s. 181-200, Ankara.
- Erdem, S., 1988, *Adana Maddesi*, İA, Cilt I, s. 348-349, İstanbul.
- Erdem, S., 1991, *Ankara Maddesi*, İA, Cilt 3, s. 201-203, İstanbul.
- Eröz, M., 1984, "Sosyolojik Yönden Türk Yer Adları". *Türk Yer Adları Bildirileri Sempozyumu*, 11-13 Eylül, Başbakanlık Basımevi, s. 43-53, Ankara.
- Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, Bütün Ciltler, 1671-1672, Devlet Matbaası, İstanbul, 1935.
- Gökbilgin, M. T., 1994, *Edirne Maddesi*, İA, Cilt 10, s. 425-430, İstanbul.
- Güngördü, E., 2003, *Türkiye'nin Turizm Coğrafyası (Doğal ve Tarihi Coğrafya Açısından)*. Nobel Yayınları No: 396, Eğitim Yayınları Dizisi No: 165, 1. Baskı, Ankara.
- Halaçoğlu, A., 1994, *Elazığ Maddesi*, İA, Cilt 10, s. 550-551, İstanbul.
- Halaçoğlu, Y., 1988, *Adana Maddesi (İslami Devir)*, İA, Cilt I, s. 349-353, İstanbul.
- Halaçoğlu, Y., 1988, *Adıyaman Maddesi*, İA, Cilt I, s. 377-379, İstanbul.
- Halaçoğlu, Y., 1988, *Ağrı Maddesi*, İA, s. 479-481, İstanbul.
- Herodot, *Herodot Tarihi*. Çeviren: Mehmet Şerif, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973.
- Herzfeld, E., 1968, *The Persian Empire*. Studies in geography and ethnography of the ancient Near East. Franz Steiner Verlag, Wiesbaden.
- Honigmann, E., 1970, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*. Çeviren: Fikret Işıltan, Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul.
- İbn-i Batuta, *İbn-i Batuta Seyahatnamesi*, Çeviren: Mehmet Şerif Paşa, İstanbul, 1917-1919.
- İlgürel, M., 1992, *Balıkesir Maddesi*, İA, Cilt 5, s. 12-14, İstanbul.
- İnalçık, H., 1992, *Bursa Maddesi*, İA, s. 445-449, İstanbul.
- Jones, A. H. M., 1971, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*. 2nd ed., Oxford,
- Jones, A.H.M., 1971, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*. 2nd ed., Oxford.
- Karaboran, H. H., 1984, "Türkiye'de Mevkii Adları Üzerine Bir Araştırma". *Türk Yer Adları Bildirileri Sempozyumu*, 11-13 Eylül, Başbakanlık Basımevi, s. 97-142, Ankara.

Türkiye İl Merkezi Kent Adlarının Kaynakları Üzerine Bir Araştırma

- Karaçetin, H., 1984, “Antik Çağ’da Anadolu’da Yer Adları”. *Türk Yer Adları Bildirileri Sempozyumu*, 11-13 Eylül, Başbakanlık Basımevi, s. 219-223, Ankara.
- Kâtip Çelebi, *Cihannüma*, İstanbul, 1732.
- Kırzioğlu, M. F., 1984, “Selçuklu-Fetihlerinden (1064-1071) Önce Doğu-Anadolu Türk Boy ve Oymaklarından Kalma Dağ ve Su Adları”. *Türk Yer Adları Bildirileri Sempozyumu*, 11-13 Eylül, Başbakanlık Basımevi, s. 75-96, Ankara.
- Koşay, H. Z., 1973, “Erzurum ve Çevresinin Dip Tarihi”. Atatürk Üniversitesi Yayını 50. Yıl Armağanı, c.I, Erzurum ve Çevresi, Erzurum.
- Küçük, C., 1995, *Erzurum Maddesi*, İA, s. 321-329, İstanbul.
- Miroğlu, İ., 1995, *Erzincan Maddesi*, İA, Cilt 2, s. 318-321, İstanbul.
- Oğuzoğlu, Y.-Emecen, F., 1995, *Eskişehir Maddesi*, İA, Cilt 11, s. 398-401, İstanbul.
- Orhonlu, C., 1992, *Bolu Maddesi*, İA, s. 276-278, İstanbul.
- Önder, M., 1969, *Efsane ve Hikayeleri ile Anadolu Şehir Adları*. Defne Yayınları, Ankara.
- Önder, M., 1973, *Anadolu Efsaneleri*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 21, Seri IV, Sayı B3, Ankara.
- Önder, M., 1984, “Anadolu Şehir Adları Efsaneleri”. *Türk Yer adları Bildirileri Sempozyumu*, 11-13 Eylül, Başbakanlık Basımevi, s. 69-73, Ankara.
- Özkaya, Y., 1984, “XVIII. Yüzyılda Anadolu’daki Bazı Kaza ve Mahalle Adlarındaki Değişiklikler”. *Türk Yer adları Bildirileri Sempozyumu*, 11-13 Eylül, Başbakanlık Basımevi, s. 233-241, Ankara.
- Ramsay, W. M., 1960, *Anadolu’nun Tarihî Coğrafyası*. Çeviren Mihri Pektaş, MEB Yayını, İstanbul.
- Sahillioğlu, H., 1991, *Antakya Maddesi*, İA, Cilt 3, s. 228-232, İstanbul.
- Strabon, 1993, *Antik Anadolu Coğrafyası* (Geographica: XII-XIII-XIV). Çeviri: A. Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Antik Kaynaklar Dizisi: I, Üçüncü Baskı, İstanbul.
- Şahin, İ., 1989, *Aksaray Maddesi*, İA, Cilt 2, s. 291-292, İstanbul.
- Şahin, İ., 1993, *Çankırı Maddesi*, İA, Cilt 8, s. 216-218, İstanbul.
- Şahin, İ.-Emecen, F., 1991, *Amasya Maddesi*, İA, Cilt 3, s. 1-4, İstanbul.
- Şemsettin Sâmî, 1891, *Kamus ’ül-Alâm*, III, İstanbul, s. 2202-2207.
- Texier, Ch., 1340, *Küçük Asya*. Çeviren: A. Suad, TC Maarif Vekaleti Neşriyatından, Cilt 3, İstanbul.
- Togan, Z. V., 1981, *Umumî Türk Tarihine Giriş*. 3. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul.

İbrahim GÜNER-Mustafa ERTÜRK

- Tuncel, M., 1991, *Bitlis Maddesi*, İA, Cilt 6, s. 225-228, İstanbul.
- Tuncel, M., 1992, *Bingöl Maddesi*, İA, s. 183-184, İstanbul.
- Tuncel, M., 1992, *Burdur Maddesi*, İA, Cilt 6, s. 426-429, İstanbul.
- Tuncel, M., 1996, *Gümüşhane Maddesi*, İA, Cilt 14, s. 273-476, İstanbul.
- Tuncel, M., 1997, *Hakkari Maddesi*, İA, Cilt 15, s. 205-207, İstanbul.
- Turan, O., 1984, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*. 2. Baskı, Nakışlar Yayınevi, İstanbul.
- Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 549, Cilt 1, Ankara, 1998.
- Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler I*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İlâveli II. Baskı, Ankara, 1983.
- Umar, B., 1993, *Türkiye'de Tarihsel Adlar*. İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Umar, B., 1999, *İlkçağ'da Türkiye Halkı*. İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Witteck, P., 1969, "Bizanslılardan Türklere Geçen Yer Adları". Çeviren: Mihri Eren, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, s. 193-240.
- Yurt Ansiklopedisi*, Bütün Ciltler, İstanbul, 1982.